

Герасимів Л. Я.,
аспірант кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Гошилик В. Б.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

КОРЕЛЯЦІЯ ТАКТИК І СПОСОБІВ ЇХ ВТІЛЕННЯ У КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ ЗВИНУВАЧЕННЯ / ВИПРАВДАННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню кореляції тактик звинувачення і виправдання та способів їх втілення в комунікативній ситуації звинувачення / виправдання як в особливому типі конфліктної взаємодії. Матеріалом дослідження слугують фрагменти текстів англійської художньої дитячої літератури з конфігурацією комунікантів ДОРОСЛИЙ – ДИТИНА. Простежено вплив вікового фактора на комунікативний статус і статусну дистанцію між співрозмовниками.

Ключові слова: комунікативна ситуація звинувачення / виправдання, конфліктна взаємодія, інтерактивність, інтенційність, комунікативний статус.

Постановка проблеми. Комунікативна ситуація звинувачення / виправдання відображає комунікацію двох учасників спілкування, де в діалогічній єдності постають два комунікативні акти – звинувачення та виправдання, причому звинувачення є ініціюючим комунікативним актом, а виправдання – реактивним. Комунікативна ситуація звинувачення / виправдання не є типовою ситуацією конфліктної (некооперативної) взаємодії, оскільки один зі співрозмовників реалізує тактику виправдання (у відповідь на звинувачення), що належить до тактик стратегії кооперації. Оскільки у комунікативній ситуації звинувачення / виправдання можна говорити лише про стадію зародження конфлікту, її можна віднести до гармонізуючого типу конфліктної взаємодії. Ситуація звинувачення / виправдання має такі особливості: комунікативні інтереси учасників взаємодії не збігаються; мовленнєві дії адресанта спрямовані на зміну поведінки чи стану адресата; мовленнєві дії адресата спрямовані на вирішення конфлікту, зменшення завданої шкоди та покращення емоційного стану адресанта.

Оскільки віковий фактор впливає на комунікативний статус і статусну дистанцію між співрозмовниками, актуальним є врахування його в розгляді кореляції тактик звинувачення і виправдання та способів їх втілення в досліджуваній комунікативній ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження впливу прагматичних факторів і соціальних параметрів комунікантів на реалізацію комунікативної ситуації звинувачення / виправдання в англійській художній дитячій літературі зумовлений переважним зверненням лінгвістів до комунікативних дій звинувачення та виправдання відокремле-

но (А.Л. Погребиська [7], І.Р. Корольов [3], А.А. Король [2], Т.А. Мирончук [6], Т.В. Дубровська [1]) і спорадичним дослідженням окремих аспектів звинувачення та виправдання у їх діалогічній єдності (С.В. Лаврентьєва [5], О.П. Снежик [8]).

Метою статті є аналіз кореляції тактик звинувачення і виправдання та способів їх втілення в комунікативній ситуації звинувачення / виправдання в конфігурації комунікантів ДОРОСЛИЙ – ДИТИНА. Матеріалом дослідження слугують фрагменти текстів англійської художньої прози для дітей сучасних авторів.

Виклад основного матеріалу. Комунікативна ситуація звинувачення / виправдання в парі ДОРОСЛИЙ – ДИТИНА репрезентує мовленнєву взаємодію з найбільш типовою для дитячої літератури конфігурацією учасників. Вона характеризується нерівністю статусів адресанта й адресата: дорослий комунікант має вищий комунікативний статус, ніж дитина.

Статусна позиція підсилена специфікою комунікативних дій, реалізованих адресантом-дорослим і адресатом-дитиною. Дорослий ініціює комунікативну взаємодію та реалізує звинувачення, що за своєю природою є конфліктною комунікативною дією, спрямованою на пониження статусу співрозмовника. Дитина реалізує респонсивну комунікативну дію – виправдання, спрямоване на підтримку / підвищення свого комунікативного статусу.

Отже, позиція дитини є «слабкою» порівняно з позицією дорослого через віковий параметр комунікації та спрямованість комунікативної дії.

Провівши дослідження на матеріалі англійської художньої дитячої літератури, ми виявили, що в комунікативній ситуації звинувачення / виправдання в конфігурації комунікантів ДОРОСЛИЙ – ДИТИНА адресант (дорослий) найчастіше використовує такі тактики звинувачення: «Твоя поведінка погана», «Ти винний», «Хіба я не казав цього не робити?», «Як ти смієш?» і «Чому ти це зробив?», як-от:

“Pollyanna, you did not answer my question. Why did you go to the Ladies’ Aid in that absurd fashion?” “Yes ’m, I know; but, please, I didn’t know it was absurd until I went and found out they’d rather see their report grow than Jimmy” [10, с. 128].

У прикладі наведено використання тактики «Чому ти це зробив?», що є непрямим експліцитним способом звинувачення. Відрізнити звичайне запитання як запит про інформацію

від запитання як непрямого способу висловлення звинувачення можна на основі негативно забарвленої оцінної лексики *absurd*. За допомогою неї автор звинувачення демонструє своє незадоволення ситуацією.

Результати дослідження свідчать про те, що найчастотніші тактики в комунікативній ситуації звинувачення / виправдання в парі ДОРΟΣЛИЙ – ДИТИНА належать до прямого та непрямого експліцитних способів звинувачення. З одного боку, це пов'язано безпосередньо з тим, що дорослий комунікант у звинуваченні намагається чітко вербалізувати комунікативну дію, яку він реалізує, для полегшення сприйняття її недорослим комунікантом. З іншого боку, усі експліцитні тактики є висококонфліктними, оскільки передбачають різке пониження статусу співрозмовника через застосування інвективи («*Tu поганий*», «*Твоя поведінка погана*») та сумнівів у його статусних можливостях («*Як ти смієш?*»).

Необхідно зазначити, що тактика імпліцитного звинувачення, що експлуатує категорію Якості («говорити правду»), також є досить частотною. Це не узгоджується з попереднім твердженням про демонстративну реалізацію звинувачення у ситуації, коли звинувачуваний – дитина. Проте необхідно зауважити, що у середньому шкільному віці (8–14 років) розвивається соціолінгвістична та стратегічна компетенція, яка дає дитині змогу розпізнавати певну імпліцитну інформацію. У разі експлуатації категорії Якості дитина може визначити, що дорослий адресант реалізує звинувачення за допомогою іронії, натяку чи сарказму, як-от:

“Well, well, well,” sneered Snape, taking out his wand and tapping the padlock once, so that the chains snaked backward and the gates creaked open. “Nice of you to turn up, Potter, although you have evidently decided that the wearing of school robes would detract from your appearance.” “I couldn’t change, I didn’t have my” – Harry began, but Snape cut across him [13, с. 160].

Нульову частотність у дитячій художній літературі в межах визначеної комунікативної ситуації має тактика «*Твоя вина доведена*». Це можна пов'язати з тим, що дорослому для реалізації звинувачення достатньо тільки самого звинувачувального твердження для того, щоб дитина почала виправдовуватися. Дорослому не потрібно підкріплювати свої твердження аргументами, свідченнями чи доказами завдяки своєму високому комунікативному статусу.

Стосовно тактик, що їх використовує дитина під час виправдання, найчастотнішими є: «*Я не робив поганій вчинок*», «*Це не моя вина, а...*», «*Я вчинив поганій вчинок, але я не хотів цього*», «*Я вчинив поганій вчинок, проте не знав, що він поганій*».

Отже, представлені способи тактики виправдання-згоди і тактики виправдання-незгоди доводять спроможність дитини-адресата реалізувати як позитивну, так і негативну реакцію на звинувачення. Проте виправдання-незгода отримало більш частотну реалізацію у досліджуваній літературі.

Отже, звинувачуваний-дитина у розмові з дорослим співрозмовником не бере провини взагалі або визнає себе винним, проте вказує, що небажана дія була скоєна ненавмисно, під тиском певних обставин («*не знав*», «*забув*», «*не хотів*», «*був змушений*» тощо). Випадки, коли дитина вказує, що здійснила вчинок навмисно, або пояснює, що цей вчинок не є поганим, є непоширеними в аналізованій літературі.

Вживання зазначених тактик виправдання у ситуації з конфігурацією ДОРΟΣЛИЙ – ДИТИНА є обґрунтованим, оскільки вони є найпростішими з позиції використання мовних ресурсів у ситуації емоційного тиску:

“<...> I must say, Lyra, I’m surprised to find you so dishonest” – “I en’t dishonest!” Lyra cried. “Oh, but you are. You told me your name was Lizzie. Now I learn it’s something else. Frankly, you haven’t got a hope of convincing anyone that a precious piece like this belongs to you. I tell you what. Let’s call the police” [11, с. 99].

Звинувачуваний-дитина втілює у наведеному прикладі тактику виправдання-незгоди через використання категорії заперечення.

Дитина може не погодитися зі звинуваченням або може визнати його. В останньому випадку вона виправдовується тим, що вчинила небажану дію, проте це було необхідно, як-от:

“We have been truthful with you,” he said. “It was dishonorable to deceive us.”

Will stood up. His daemon, Lyra thought, would have the form of a tigress, and she shrank back from the anger she imagined the great animal to show. “If we deceived you, it was necessary,” he said. “Would you have agreed to come here if you knew the knife was broken? Of course you wouldn’t. You’d have used your venom to make us unconscious, and then you’d have called for help and had us kidnapped and taken to Lord Asriel. So we had to trick you, Tialys, and you’ll just have to put up with it” [12, с. 159].

Із логічних причин найменш частотними тактиками є «*Я вчинив поганій вчинок, тому що він був найбільш оптимальним*», «*Я вчинив поганій вчинок, але він не мав негативних наслідків*» і «*Невже ти думаєш, що я це зробив?*». У випадку з тактикою «*Я вчинив поганій вчинок, тому що він був найбільш оптимальним*» звинувачуваному необхідно навести причини свого вчинку й обґрунтувати його вчинення, проте дитина у високоемоційній обстановці не завжди здатна реалізувати таку мовленнєву дію. У застосуванні тактики «*Невже ти думаєш, що я це зробив?*» звинувачуваний виправдовується через вимогу підтвердити впевненість автора у тому, що звинувачуваний дійсно вчинив цей небажаний вчинок. Дитина не має такого високого комунікативного статусу, щоб мати змогу «вимагати» щось у свого комунікативного партнера з вищим статусом.

У понад половині випадків реалізації звинувачення в конфігурації комунікантів ДОРΟΣЛИЙ – ДИТИНА не було відповідної реакції виправдання. Дорослий не отримував бажаного перлокутивного ефекту тоді, коли дитина замість виправдання втілювала, для прикладу, комунікативну реакцію мовчання.

Варто зауважити, що мовчання може бути умисним і неумисним [4]. Перший вид мовчання є стратегічним, тобто воно реалізується для досягнення певної цілі (небажання відповідати на запитання, повідомляти певні факти, інформацію тощо). Другий вид мовчання (паузи) не є відповіддю, а радше репрезентує емоційний стан персонажів (переляк, хвилювання). У дитячій художній літературі мовчання у відповідь на звинувачення є другим типом мовчання.

Варто зазначити, що мовчання у відповідь на звинувачення є досить поширеною реакцією адресата-дитини, що також пояснюється великою статусною дистанцією співрозмовників, високим статусом автора звинувачення та нездатністю дитини користуватися усім асортиментом тактик виправдання через недостатній розвиток комунікативних компетенцій:

“What do you think you’re doing?” the woman shouted at the mass he came up.

“Why are you trying to kill my daughter?” Blob and Frog stared at each other. “Answer me!” the woman shrieked [9, с. 16].

Висока емоційність ситуації та серйозність звинувачення заблокували вербальну реакцію звинувачуваних, які відреагували тільки за допомогою кінестетичних сигналів (міміки).

У процесі аналізу кореляції тактик у комунікативній ситуації звинувачення / виправдання в парі ДОРΟΣЛІЙ – ДИТИНА було виявлено, що тактики звинувачення, реалізовані дорослим, представлені ширше, ніж тактики виправдання, вжиті дитиною. У зв'язку з цим найчастіше спостерігалася кореляція тактик звинувачення «*Ти поганий*», «*Це ти зробив!*», «*Чому це ти зробив?*» і тактики виправдання «*Я не робив поганого вчинку*». Це можна пояснити тим, що експліцитні прямі та непрямі способи є зрозумілими комунікативними реакціями для дитини, тому адресант-дорослий досягає перлокутивного ефекту, і дитина прогнозовано реагує на звинувачення виправданням-незгодою.

Висновки. Отже, в комунікативній ситуації звинувачення / виправдання в конфігурації комунікантів ДОРΟΣЛІЙ – ДИТИНА адресант (дорослий) використовує переважно прямі та непрямі експліцитні способи звинувачення, що пов'язано з намаганням зробити свою комунікативну дію зрозумілою для дитини. Найменш поширеними є тактики імпліцитного характеру, оскільки для досягнення бажаного перлокутивного ефекту дорослий уникає способів, що вимагають залучення імпліцитної інформації, розшифрування якої передбачає певні труднощі для дитини, особливо молодшого шкільного віку.

Звинувачуваний-дитина використовує тактики, які є найлегшими для реалізації у напруженій обстановці та не вимагають складних логічних операцій. Найчастотнішими є тактики виправдання-незгоди та тактики виправдання-згоди групи «*Я вчинив поганий вчинок ненавмисно*».

Перспективним видається дослідження специфіки кореляції тактик і способів їх втілення в комунікативній ситуації звинувачення / виправдання в конфігурації комунікантів ДИТИНА – ДИТИНА.

Література:

1. Дубровская Т.В. Речевые жанры «осуждение» и «обвинение» в русском и английском речевом общении: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Саратов, 2003. 233 с.
2. Король А.А. Висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Чернівці, 2007. 237 с.
3. Корольов І.Р. Комунікативна ситуація «виправдання»: функціонально-прагматичний та лінгвокультурний аспекти (на матеріалі української, російської та англійської художньої прози XIX ст.): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. К., 2008. 238 с.
4. Крестинский С.В. Интерпретация актов молчания в дискурсе. Язык, дискурс и личность: межвуз. сб. науч. тр. Тверь: Твер. гос. ун-т, 1990. С. 38–45.

5. Лаврентьева Е.В. Речевые жанры обвинения и оправдания в диалогическом единстве: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Новосибирск, 2006. 261 с.
6. Мирончук Т.А. Семантические та прагматичні особливості висловлювань виправдання в сучасній англійській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ: Київський держ. лінгв. ун-т, 1998. 194 с.
7. Погребиская А.Л. Коммуникативно-содержательная характеристика диалогических реплик обвинения в британской языковой культуре: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Тверь, 2007. 156 с.
8. Снежик О.П. Висловлення звинувачення та виправдання у вербальних інтеракціях (на матеріалі сучасної французької мови): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. Запоріжжя, 2007. 308 с.
9. Creech. N. The Blob, the Frog, the Dog and the Girl. Scholastic Press, 2013. 112 p.
10. Porter E.H. Pollyanna. New York: Aladdin Classics, 2002. 287 p.
11. Pullman P. His Dark Materials. Book 2: The Subtle Knife. London: Scholastic, 2001. 368 p.
12. Pullman P. His Dark Materials. Book 3: The Amber Spyglass. London: Scholastic, 2003. 560 p.
13. Rowling J.K. Harry Potter and the Half-Blood Prince. Scholastic Press, 2005. 562 p.

Герасымив Л. Я., Гошилык В. Б. Корреляция тактик и способов их воплощения в коммуникативной ситуации обвинения / оправдания

Аннотация. Статья посвящена исследованию корреляции тактик обвинения и оправдания и способов их воплощения в коммуникативной ситуации обвинения / оправдания как в особом типе конфликтного взаимодействия. Материалом исследования служат фрагменты текстов англоязычной художественной детской литературы с конфигурацией комунікантів ВЗРОСЛЫЙ – РЕБЕНОК. Прослежено влияние возрастного фактора на коммуникативный статус и статусную дистанцию между собеседниками.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация обвинения / оправдания, конфликтное взаимодействие, интерактивность, интенциональность, коммуникативный статус.

Gerasyimiv L., Goshlyk V. The correlation of tactics and methods of their realization in the communicative situation of accusation / excuse

Summary. The article is devoted to the study of the correlation of the tactics of accusation and excuse and the ways of their implementation in the communicative situation of accusation / excuse as a special type of conflict interaction. The research material consists of the fragments of texts of the English children's literature with the configuration of interlocutors AN ADULT – A CHILD. The influence of the age factor on the communicative status and status distance between the interlocutors is traced.

Key words: communicative situation of accusation / excuse, conflict interaction, interactivity, intentionality, communicative status.